

To Cite This Article: Çalışkan, H., & Katılmış, A. (2026). Coğrafya dersleri ve sorumluluk değeri: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 19-40. <https://doi.org/10.32003/igge.1764869>

Coğrafya Dersleri ve Sorumluluk Değeri: Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi Geography Lessons and Responsibility Value: An Examination of Teachers' Opinions

Hamit ÇALIŞKAN^{ID}, Ahmer KATILMIŞ^{ID}

Öz

Öğretim programları aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerden biri olan sorumluluk değeri coğrafya dersi öğretim programlarında en çok öğrenme çıktısı ile ilişkilendirilen değerlerin başında gelmektedir. Bu araştırma, coğrafya öğretmenlerinin, sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir ilişki kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak için nasıl bir yol izlediklerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni tercih edilmiştir. Çalışma, amaçlı örnekleme tekniğine göre belirlenen coğrafya öğretmeni olan 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olup araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak toplanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Araştırmadan ortaya çıkan sonuçlara göre; katılımcılar sorumluluk değerini, görev bilinci, rol bilinci ve davranışların sonuçlarını üstlenme olarak görmektedirler. Sorumlulukları kazandırmada, okul idaresinin ve coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere rol model olma ve onlara görev verip takibini yapmak suretiyle katkı sunabileceklerini düşünmektedirler. Katılımcıların sorumluluk değeri açısından coğrafya dersinin sahip olduğu potansiyelin farkında oldukları ve coğrafya dersini vatan sevgisi, vatandaşlık bilinci ve çevresel sorumluluk gibi sorumluluklarla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Coğrafya öğretmenlerinin öğrencilerine sorumluluklarını; sorumluluk verme, rehberlik ve destekleme, onlara rol model olma ve çeşitli etkinlikler ile projelere dahil etme yoluyla kazandırmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Araştırmadan ortaya çıkan diğer sonuçlara göre katılımcıların sorumluluk değerini öğrencilere kazandırırken daha çok; veli, öğrenci ve diğer eğitim paydaşlarından kaynaklı problemler başta olmak üzere bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk değeri, Değerler eğitimi, Coğrafya öğretmeni, Coğrafya dersleri

Abstract

One of the values that teaching programmes strive to instill in students is responsibility, which is among the values most closely associated with learning outcomes in geography teaching programmes. This research was conducted to determine how geography teachers establish a relationship between the value of responsibility and geography lessons and what approach they follow to instill this value in students. The phenomenological research design was chosen for this study. The study was conducted with 10 geography teachers selected using purposive sampling, and the research data were collected using a semi-structured interview form developed by the researchers. The data obtained in the study were analyzed using content analysis. According to the results of the research, the participants perceive the value of responsibility as a sense of duty, a sense of role, and taking responsibility for the consequences of their actions. They believe that school administrators and geography teachers can contribute to instilling responsibility by serving as role models for students and by assigning them tasks and following up on them. It was observed that the participants were aware of the potential of geography lessons in terms of the value of responsibility and that they associated geography lessons with responsibilities such as patriotism, civic awareness, and environmental responsibility. It is understood that geography teachers strive to instill responsibility in their students by assigning responsibilities, providing guidance and support, acting as role models, and involving them in various activities and projects. According to other findings from the research, it was determined that participants encountered certain problems, primarily related to parents, students, and other educational stakeholders, while instilling the value of responsibility in students.

Keywords: Responsibility value, Values education, Geography teacher, Geography lessons

* Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Marmara Üniversitesi., ✉ hamit.caliskan@marmara.edu.tr

GİRİŞ

İnsan ve mekân arasında bir köprü olan coğrafya disiplini, insanın yaşadığı mekânı anlamlandırmasında, evrenin mevcut durumu ya da evrende meydana gelen birtakım değişikliklerin anlaşılmasına önemli katkı yapmaktadır (İbret, Aydın ve Turgut, 2018). Bunun yanında coğrafya disiplininin yöntem ve ilkeleri kullanılarak ulaşılan bilimsel bilgiler, insanın günümüz dünyasında meydana gelen siyasal ve sosyoekonomik gelişmeleri anlamasına, olay ve olgulara ilişkin bakış açıları geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Bu disiplinin verilerinin kullanılmasıyla inşa edilen coğrafya dersleri ise öğrencilerin çevresine uyum sağlamasına katkıda bulunacak temel becerilerinin öğretilmesinde önemli bir işleve sahiptir (Ünlü, Üçışık ve Özey, 2002). Coğrafya dersleri öğrencilerin dünyayı algılama, anlama ve değerlendirmelerine katkıda bulunan coğrafi bilinci kazanmalarını sağlar. Bu çerçevede iklim değişiklikleri, kuraklaşma, çarpık kentleşme, doğal kaynak kullanımı, aşırı nüfus artışı, yoksulluk, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi birçok gelişmeyi ve bunların olası sonuçlarını öğrenciler coğrafya dersi ile öğrenirler. İnsanın doğal bir çevrede doğup, büyüüp, yaşadığı düşünülürken, bireylerin içinde yaşadığı coğrafyaya karşı bilinçli ve denetimli olma sorumluluklarının olduğunu ve coğrafi düşünceyi özümsemiş yurttaşların söz konusu bu sorumlulukların farkına vararak onları yerine getirebileceklerini söyleyebiliriz (Karasu-Avcı, 2017).

Coğrafya, bir toplum bilimi olması hasebiyle toplumu oluşturan bireylerin yaşadığı ortama ilişkin bilmesi gereken bilgileri ihtiva etmektedir (Akınoğlu, 2006). Coğrafya eğitimi, çocukların yakın ve uzak çevrelerine yönelik ilgisini canlı tutması ve uyarması, yeryüzündeki çeşitli güzellikleri takdir etme duygularını beslemesi, çocuklarda çevreye yönelik bilinçli bir yaklaşım geliştirmesi, yerel ve küresel düzeydeki eylemler yoluyla gezegenin sürdürülebilirliği için sorumluluk almayı sağlaması açısından oldukça önemlidir (İbret, Aydın ve Turgut, 2018). Bu açıklamaları ve coğrafya dersi öğretim programında hedeflenen amaçları göz önüne aldığımızda, coğrafya derslerinin gerek yapı gerekse içeriğinde yer alan konular itibarıyla değerler ve değerler eğitimi açısından oldukça önemli fırsatlara sahip olduğu söylenebilir (Aydın ve Yaşar, 2020; Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024)

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan güncel Türkçe sözlükte “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023) olarak ele alınan değer kavramına ilişkin literatürde farklı tanımlar yapılmıştır. Söz konusu bu tanımlarda değer kavramının davranışta bulunma; duygu, düşünce ve tutumları inşa etme; eylemleri iyi veya kötü olarak değerlendirme; olay ve olgulara anlam yükleme; bir şeyin kıymetini belirleme; eğitim kurumlarının toplumsal beklentileri karşılama; toplumsal birlikteliğin sağlanması ve sürdürülmesi süreçlerinde belirleyici fonksiyonun olduğu ifade edilerek değerlerin toplumun önemli bir kısmı tarafından benimsenen, iyiyi bilmeyi, iyiyi yapmayı telkin eden kavramlar olduğu belirtilmektedir (Balcı ve Yelken, 2013; Çifçi ve Ünalı, 2014; Değirmenci, 2018; Ekşi ve Katılmış, 2016; İbret, Karatekin ve Avcı, 2015; Katılmış, 2010; Katılmış, 2021; Lickona, 1991; Şam, 2015; Ulsoy ve Dilmaç, 2020). Değerlere ilişkin söz konusu bu vurgulamalara dayanarak, değerlerin öğrencilere kazandırılmasıyla, günümüzde çağın kendine has özelliklerinin neticesi olarak ortaya çıkan, bireyi, aileyi ve toplumu etkileyen olumsuzlukların önlenmesinin yanında yerel ve küresel bazda etkileri olan birçok sorunun çözümüne katkıda bulunulacağı ifade edilebilir. Bu sebeple yetişmekte olan yeni nesle erken dönemlerden itibaren uygulanan öğretim programlarında değerleri kazandırmaya ilişkin amaç ve kazanımlara yer verilmektedir (Katılmış, 2010; Sapsağlam, 2017). Bu bağlamda değerler eğitimi, temel insani değerleri ve toplumun ortak değerlerini öğrencilere kazandırarak çocukların çağın kendine özgü sorunlarıyla baş edebilme stratejilerini geliştirmek amacıyla faydalanılan eğitimsel faaliyetler olarak tanımlanabilir (Ekşi ve Katılmış, 2020; Katılmış, 2021).

Değerler eğitimi ile ilgili literatürde ifade edilen nitelikler ve coğrafya dersi öğretim programında (MEB, 2024) hedeflenen amaçları göz önüne aldığımızda, coğrafya dersinin değerler eğitimi açısından oldukça önemli bir potansiyelinin olduğu görülmektedir. Hemen hemen geçmişten günümüze uygulanan bütün coğrafya dersi öğretim programlarında söz konusu bu potansiyeli yansıtan konu alan bilgisine ve amaçlara yer verilmiştir. Çünkü coğrafya dersi öğretim programlarının genel amaçlarında ve uygulanmasıyla ilgili yapılan açıklamalarında değerler eğitime yönelik yapılan vurgulamalar incelendiğinde, coğrafya dersinin disiplin içi amaçlarının yanında değerler eğitime ilişkin önemli hedeflerin de belirlendiği görülmektedir (Katılmış ve Balcı, 2017; MEB, 2025). Bu çerçevede 2018 yılında uygulamaya konulan coğrafya dersi öğretim programının

insan-doğa ilişkisi çerçevesinde coğrafi becerileri kazandırma, yakın çevreden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerleri anlama ve bu değerlere sahip çıkma bilinci geliştirilmesi, doğa ve insanın uyumlu birlikteliği ve sürekliliği için mekânsal planlamanın önemini kavratılması, doğal ve beşerî kaynakların kullanımında “tasarruf bilinci” geliştirilmesi, doğal ve beşerî sistemlerin yerel ve küresel etkileşim içinde işleyişinin anlamlandırılması, kalkınma süreçlerinin doğayla uyumlu kılınmasının önemini kavratılması, Türkiye’nin bölgesel ve küresel ilişkiler açısından konum özelliklerini kavrayarak ülkesinin sahip olduğu potansiyelin bilincine vardırılması, coğrafi bilgilere sahip olmanın “vatan bilinci” kazanılmasındaki önemini kavratılması, ekosistemin işleyişine yönelik sorumluluk bilinci kazandırılması gibi doğrudan değerlerle de ilgili olan müktesebatına 2024 yılında geliştirilen coğrafya dersi öğretim programında da yer verilmiştir. Bunun yanında 2018 yılında yayımlanan programda tercih edilen “kök değerler” ibaresinin yerine 2024 programında değerlere ilişkin açıklamalar “erdem-değer eylem çerçevesi” başlığı altında yer verilerek değerler eğitimi verilen önem muhafaza edilmiştir (MEB, 2018; MEB, 2024).

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de ilköğretim ve ortaöğretimde uygulanan öğretim programları vasıtasıyla öğrencilere genel olarak temel insani değerler ve toplumsal değerler adıyla sınıflanabilecek değerler öğretilmeye çalışılmaktadır (Katılmış, 2021). Coğrafya dersleri ise yapı ve konu alanı itibarıyla değerlerin öğrencilere kazandırılmasında önemli fırsatlara sahip olan derslerden biridir. Coğrafya derslerinde öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerden biri de sorumluluk değeridir. Coğrafya derslerinin öğrenme öğretme süreçlerinde öğrencilere kazandırılması gereken önemli bir değer olan sorumluluk (Değirmenci, 2018; MEB, 2024), Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “Kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet.” olarak tanımlanmıştır (Ünlüer, 2012). Genel olarak sorumluluk duygusuna sahip olan bireylerin ortak özelliği, kendi üzerine düşen görevleri ve işlevleri zamanında, istenilen şekilde ve istenilen biçimde yerine getirmesidir. Sorumluluk değerini kazanmış bir birey yaşadığı çevreye, ailesine ve kendisine değer verebilir, üzerine düşen görevleri tam ve zamanında yapabilir. Böylece sorumluluklarını yerine getirmenin mutluluğunu duyar ve yaşamında başarılı olabilir (Aktepe, 2015). Öğrenilebilen veya kazandırılabilen bir nitelik olan sorumluluk küçük yaşlardan itibaren çocuklara yaşlarına ve yeteneklerine uygun faaliyetlerle ve yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları sağlanarak etkili bir biçimde kazandırılabilir (Aktan ve Şahin, 2018; Gündüz, 2018). Her yaş, dönem ve konum kendine özgü sorumluluklar getirdiği için bireylerin söz konusu değişkenlerin etkisiyle oluşan yeni sorumluluklarının farkına varmalarının sağlanması oldukça önemlidir. Bu nedenle bireylere yaşlarına ve yeteneklerine uygun sorumluluklar verilerek yaptıkları eylemlerin sonuçlarını görmeleri ve bunu kabul etmeleri sağlanmalıdır (Karakuş ve Kartal, 2016). Bu sebeplerden dolayı sadece mesleki ve akademik başarı için değil aynı zamanda iyi davranışlar gösteren bireyler olabilmeleri için de öğrencilere sorumluluk eğitimi verilmesi gerekmektedir (Sezer ve Çoban, 2016).

Günümüzde, evrensel düzeyde paylaşılan değerlerin çoğaldığı, ortak ideallerin paylaşıldığı ve ortak kaderin pek çok yönden kabul gördüğü bir anlayışın hızla geliştiği düşüncesi yaygın olarak işlenmektedir (Şahin ve İnce, 2021). Bunun yanında, görece, klişe haline gelen “küreselleşen dünyada/dünyamızda” ibaresinin akademik ve popüler yayınlarda çok vurgulanmasından da anlaşılacağı gibi dünyanın herhangi bir yerinde vuku bulan bir olay veya olgunun, etkilerinin görüldüğü yerle sınırlı olmadığına ilişkin farkındalığın, günümüzde geçmiş dönemlere nazaran daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden dünyadaki her birey dünyaya karşı bireysel sorumluluk almak durumundadır. Bir durumun gerçekleşmesi için çalışma ve başka bir durumun gerçekleşmemesi için çalışma olarak tanımlanan bireysel sorumluluk aynı zamanda bu durumlara ilişkin içsel bir motivasyona sahip olma olarak da tanımlanmaktadır (Lauer mann & Karabenick, 2013). Yukarıda da bahsedildiği gibi sorumluluk değeri çok küçük yaşlarda ailede başlayıp okulda devam ederek pekiştirilmesi gereken bilgi, duygu, davranış ve tutumları içermekte ve zikredilen boyutlara ilişkin kapsam, yaş ve konum gibi bazı değişkenlere göre farklılaşmaktadır (Eliasa, 2014). Bu nedenle özellikle genç neslin yaş ve gelişim düzeyine uygun sorumlulukları kazanmasına katkı sağlayacak faaliyetlerin değerlendirilmesi önemlidir. Ayrıca bireylerin sorumluluk değerine ilişkin farkındalık düzeylerinin artırılması da gereklidir. Okullar ve çeşitli eğitim organizasyonları uzun yıllardır hem akademik eğitimin hem de ahlaki eğitimin verildiği kurumlar olmuşlardır (Kaur, 2019). Yukarıda ifade edilen söz konusu bu faaliyetlerin işe koşulmasında eğitim kurumları ve bu kurumlarda verilen derslerin öğretim programları önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede eğitim kurumlarında, değerler eğitimiyle ilişkin uygulanan faaliyetlerde ve hazırlanan öğretim programlarında değerlere ilişkin

kazanımlara yer verilmesi kadar, söz konusu bu faaliyet ve kazanımların nasıl uygulandığının da bilinmesi oldukça önemlidir. Özellikle program geliştirme süreçleri açısından yaklaştığımızda öğrenme öğretme süreçlerinde amaç ve kazanımların nasıl hayat bulduğunun bilinmesi hem uygulamadaki eksikleri görüp gerekli önlemlerin alınması hem de iyi örneklerin tespit edilmesi açısından oldukça kıymetlidir. Bu nedenle coğrafya dersi öğretim programlarında yer alan genelde değerler eğitimine özelde ise sorumluluk değerine ilişkin amaç ve kazanımların nasıl hayata geçirildiğinin ve coğrafya derslerinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğunun tespiti önemli görülmektedir. Literatürde gerçekleştirilen incelemede coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ve sorumluluk değerini nasıl kazandırdıklarına, coğrafya derslerinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin ne düşündüklerini ele alan bir çalışmaya rastlanmaması sebebiyle bu çalışmanın alana önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda “Coğrafya öğretmenleri sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurmakta ve öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmak için neler yapmaktadırlar?” cümlesi araştırmanın problem cümlesi olarak belirlenmiştir. Bu problem cümlesi kapsamında araştırmada, coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak için yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında şu soruların cevapları aranmıştır:

1. Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerinin ne olduğuna ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Coğrafya öğretmenleri, öğrencilere sorumluluk değerini kazandırma sürecinde okul idarelerinin ve coğrafya öğretmenlerinin rolleri ve sahip oldukları fırsatlara ilişkin ne düşünülmektedirler?
3. Coğrafya öğretmenleri, sorumluluk değeri ile coğrafya dersini nasıl ilişkilendirmektedir?
4. Coğrafya öğretmenleri öğrencilerine sorumluluk değerini nasıl kazandırmaktadır?
5. Coğrafya öğretmenlerinin, sorumluluk değerini kazandırılırken karşılaştıkları sorunlar nelerdir?

YÖNTEM

Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak için yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma nitel araştırma yönteminin araştırmaya dair iş ve işlemlerine göre tasarlanmış ve yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda; üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar, kendi bağlamında ele alınmakla birlikte insanların ona yüklediği anlamlar çerçevesinde yorumlanmaktadır (Karataş, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Öte yandan katılımcı deneyimlerinin önemsendiği veya araştırma amaçları kapsamında elde edilen verilerin katılımcı deneyimleri temelinde derinlemesine analiz edilmek istendiği nitel çalışmalarda, olgubilim deseni tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu nedenle araştırma amacı kapsamında katılımcı deneyimlerinin önemli görülmesi ve toplanan verilerin derinlemesine analiz etmek istenmesinden dolayı bu araştırma, olgubilim deseni prosedürlerine uygun olarak yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcıları, 2024-2025 eğitim öğretim yılında İstanbul’da görev yapan coğrafya öğretmenlerinden amaçlı örnekleme yöntemi çeşitlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme gerekli olduğu düşünülen ve önceden belirlenmiş belli ölçütleri karşılayan katılımcıların çalışmaya dahil edilmesine imkân vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu çerçevede çalışmada, coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerini kazandırma sürecindeki deneyimlerini de ortaya çıkarmak amaçlandığı için katılımcıları belirleme sürecinde tecrübe esas alınarak en az 5 yıllık görev yapmış olma kriteri göz önünde bulundurulmuştur. Bu ölçüte uygun olarak İstanbul’un Anadolu yakasında bulunan farklı liselerde görev yapan, 5 ila 25 yıl arasında değişen hizmet sürelerine sahip olan, 2 kadın ve 8 erkek olmak üzere toplam 10 coğrafya öğretmeni araştırmanın katılımcıları olarak belirlenmiştir. Gönüllülük esasına göre araştırmaya dahil edilen katılımcılara, çalışmanın

hiçbir yerinde kendi isimlerinin geçmeyeceği taahhüt edilmiştir. Bu nedenle katılımcılara K1-K10 şeklinde kod isimler verilmiş ve çalışmanın ilgili kısımlarında katılımcılardan kod isimleriyle bahsedilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, verilerin toplanmasında görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, insanlarla ve onlarla ilişkili durumları anlamak amacıyla sözlü iletişim yoluyla araştırma hakkında veri toplamayı amaçlayan bir tekniktir (Gürbüz ve Şahin, 2018). İlgili literatürde nitel araştırmalarda farklı görüşme tekniklerinin kullanılabilmesine ilişkin bilgiler olmakla birlikte bu çalışmanın amacına en fazla hizmet edeceği düşünüldüğü için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırma için gerekli verileri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Form hazırlandıktan sonra alan uzmanlarının görüşüne sunulmuştur. Coğrafya eğitimi ve değerler eğitimi alanında çalışmaları olan uzmanlardan gelen geri bildirimlere göre forma son şekli verilmiştir. Görüşmelere başlanmadan önce katılımcılara çalışmanın amaçlarından, görüşmede kullanılacak sorulardan ve görüşmelerin yürütülme usulünden bahsedilerek gönüllü katılımcı olmaları doğrultusunda talep iletilmiştir. Daha sonra katılımcılarla görüşme takvimi oluşturularak izinleri dahilinde ses kaydı alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi büyük miktardaki verilerde ve metinsel bilgilerde ilk başta fark edilemeyen, iletişim ifadelerini ve yapılarını, kullanılan sözcüklerin örüntülerini, eğilimlerini, sıklıklarını ve ilişkilerini keşfetmek üzere kullanılan sistematik bir kodlama ve kategori oluşturma sürecidir (Özden, 2024). Araştırmada, toplanan verileri tanımlamak veya verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak istendiği için içerik analizi tekniği tercih edilirken geçerlik ve güvenilirlik; inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik stratejileri ile sağlanmaya çalışılmıştır (Creswell, 2014). Bu çerçevede inandırıcılığı sağlamak için görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilerek derin odaklı veri toplanması sağlanmış ve katılımcı teyidi alınmıştır. Aktarılabilirlik stratejisi kapsamında, katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemi tekniğine göre belirlenmiş ve katılımcılar hakkında detaylı bilgiler verilmiş, tutarlılık stratejisi çerçevesinde, görüşmelerin tamamı aynı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, görüşmelerde kullanılan formun geliştirilme sürecinde uzman görüşünden faydalanılmış ve verilerin analiz sürecinde yapılan kodlamalar başka bir araştırmacının yaptığı kodlamalarla karşılaştırılmıştır. Teyit edilebilirlik stratejisi kapsamında analiz sürecinde yapılan kodlamalarda ve çıkarımlarda veri setine sadık kalınmış ve bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Analiz sürecine başlamadan önce görüşmelerin ses kayıtları yazıya dökülmüş daha sonra tashih ve ekleme yapabilme fırsatı vermek için katılımcılara gönderilmiştir. Katılımcıların onayları alındıktan sonra verilere bütüncül bir bakış açısı oluşturabilmek amacıyla iki araştırmacı tarafından da okunarak kodlama sürecine geçilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen analizler neticesinde kodlardan temalara ulaşılmıştır. Yapılan kodlama ve ulaşılan temaları dışarıdan bir göz olarak iki araştırmacının da incelemesi sağlanmıştır. Son olarak elde edilen tema ve kodlar araştırma soruları temel alınarak bulgular kısmında verilmiştir. Bulguların verilisinde tema ve kodların elde edilmesine kaynaklık eden katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar verilmiştir.

BULGULAR

Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak amacıyla yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, elde edilen verilerin analiz edilmesiyle ulaşılan bulgulara göre; katılımcılar sorumluluk değerini, görev bilinci, rol bilinci ve davranışların sonuçlarını üstlenme olarak görmektedirler. Sorumlulukları kazandırmada, okul idaresinin ve coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere rol model olma ve onlara görev verip takibini yapmak suretiyle katkı sunabileceklerini düşünmektedirler. Katılımcıların sorumluluk değeri açısından coğrafya dersinin sahip olduğu potansiyelin farkında oldukları ve coğrafya

dersini vatan sevgisi, vatandaşlık bilinci ve çevresel sorumluluk gibi sorumluluklarla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Coğrafya öğretmenlerinin öğrencilerine sorumluluklarını; sorumluluk verme, rehberlik ve destekleme, onlara rol model olma ve çeşitli etkinlikler ile projelere dahil etme yoluyla kazandırmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların sorumluluk değerini öğrencilere kazandırırken daha çok; veli, öğrenci ve diğer eğitim paydaşlarından kaynaklı problemler başta olmak üzere bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan bu bulgular araştırma sorularına göre sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

Sorumluluk Değerinin Ne Olduğuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın birinci sorusu kapsamında katılımcıların sorumluluk değerini nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin veriler toplanmıştır. Bu kapsamda toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen tema, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 1’de gösterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Sorumluluk Değerinin Anlamına İlişkin Katılımcı Görüşleri

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk	Görev ve Rol Bilinci	Görev, yükümlülük, ödev, iç motivasyon, dış uyaran, hassasiyet, öz sorumluluk, dış sorumluluk, duyarlılık	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9
	Davranışların Sonucunu Üstlenme	Farkındalık, inisiyatif, hesap verebilirlik	K6, K7, K8, K9, K10

Tablo 1’den de anlaşılacağı gibi katılımcıların sorumluluk değerine ilişkin açıklamalarından “görev ve rol bilinci” ve “davranışların sonucunu üstlenme” temalarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların sorumluluk değerini tanımlamak amacıyla yoğun bir biçimde görev ve rolün gerektirdiği yükümlülükleri vurguladıkları saptanmıştır. Bu kapsamda görev ve rol bilinci temasının üretilmesine kaynaklık eden görüşleri dile getiren bazı katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K1: “...sorumluluk kavramını ilk duyduğumda ilk aklıma gelen şey kişinin rolünden, statüsünden kaynaklanan gereksinimler olarak düşünüyorum ben bunu yani kişinin rolü ile ilişkilendirilebilir gereksinimler bence sorumluluktur.”

K8: “İnsanın bir ödevi ya da görevi hakkıyla yerine getirmesi.”

K9: “İnsanların rolüne göre yapması gerekenler.”

K4: “İnsanların yapması gereken görevlerin tamamı.”

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle bazı katılımcıların, sorumlulukların içten gelen bir motivasyon ile bazı katılımcıların ise dış uyaran etkisiyle yerine getirildiğini/getirilmesi gerektiğini ima eden ifadeler kullandıkları saptanmıştır. Başka bir ifadeyle araştırmada katılımcıların görev veya rolün gereklerinin iç motivasyon veya dıştan gelen uyarının etkisiyle yerine getirmesini sağlayan bilinç olarak açıkladıkları görülmüştür. Bu anlamda, sorumluluğu içten gelen bir motivasyon ile görevlerin yapılmasını sağlayan bilinç olarak vurgulayan katılımcılardan K2 görüşlerini şu cümlelerle açıklamıştır: “Şimdi irade sahibi birinde yani akıl sahibi olan birinde yani sorumluluk olur. Bu insanların akıl sahibi, irade sahibi insanların davranışlarının herhangi bir sonucu yani davranış üretebilen ve sonuç üretebilen aslında görevlerinin tamamı diyebilirim.” Sorumluluğun iç motivasyon ile yerine getirildiğini vurgulayan katılımcılardan K6 “... görev bilincine sahip olunması” vurgulaması yaparak görüşlerini açıklarken Katılımcı K3 ise görüşlerini şöyle açıklamıştır: “...sorumluluk denilen şey bireyin kendi gelişimi ile kendi varoluş haliyle ilgili bir şey, yani bir insanın birisinin emir ve direktifi dışında kendiliğinden görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi, görevlerini yerine getirmesine bence sorumluluk denir.” Öte yandan sorumluluğun gereğini yerine getirme sürecinde dış motivasyonun etkisini vurgulayan katılımcılardan K5, bu boyutta ilişkin düşüncelerini açıklamak için şu cümleleri dile getirmiştir: “Sorumluluk bence bireyden yapmasını beklediğimiz çeşitli görevler olarak düşünebiliriz.”

Araştırmada bazı katılımcıların “görev ve rol bilinci” teması kapsamında ele alınan görüşlerini açıklarken sorumluluk değerini diğer insanlara ve doğaya karşı sorumluluklar olarak iki boyutta ele aldıkları saptanmıştır. Bu doğrultuda görüş bildiren katılımcılardan K4 görüşlerini açıklamak için “Sorumluluk bence insanların yerine getirmesi gereken görevlerin tamamı, yani kime karşı görevler, diğer bireylere ve doğaya, çevresine karşı yerine getirmesi gereken görevler olarak tanımlıyorum ben sorumluluğu.” ifadelerini tercih etmiştir. Diğer bir katılımcı olan K9’un ise düşüncelerini açıklamak için tercih ettiği “İnsanın aşında yaptığı olayların farkına varma, ne bileyim çevresindeki olayların farkına varması sonuçlarını üstlenmesi gibi bir anlam var sorumlulukta.” ifadeleriyle, sorumluluk değeri ile bilinçli davranış arasında irtibat kurmuştur.

Katılımcıların sorumluluk değerine ilişkin görüşlerini açıklarken sorumluluğun “davranışların sonucunu üstlenme” bilincini de kapsayan bir kavram olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Bu çerçevede katılımcılardan K6 “Kişinin önce kendisine sonra çevresine karşı görevlerini tam ve zamanında yerine getirmesidir. Görev bilincine sahip olmasıdır. Düşünce ve davranışlarının sonuçlarını kabul etmesidir bence sorumluluk” ifadeleriyle sorumluluk değerini bireyin kendine ve çevresine karşı görevleri olmak üzere iki boyutta ele aldığı ve söz konusu boyutlara ilişkin görevlerin zamanında ve eksiksiz yapılması gerektiğinin altını çizerek davranışların sonuçlarını üstlenmenin gereğini vurgulamıştır. Sorumluluk değerinin davranışların sonuçlarını da içerdiğini vurgulayan katılımcılardan K10 “Yükümlülüklerini yerine getirmesi ve bununla ilgili hesap verebilmesi”, K7 “Bir kişinin üstlendiği bir işin sonucuna yönelik olumlu veya olumsuz hesap verme durumu” ve K8 ise “...Kişinin davranışları ya da yetki alanına giren bir olayda takınması gereken tutum ve bunun sonucunda herhangi bir problem çıktığında inisiyatif alabilmesi ve bir problem çıkarsa eğer bununla alakalı hesap verebilmesi olarak görüyorum sorumluluğu.” ifadelerini kullanmışlardır.

Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Coğrafya Öğretmenlerinin ve Okul İdaresinin Sahip Olduğu Fırsatlara İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci sorusu kapsamında öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmada coğrafya öğretmenleri ve okul idarecilerinin sahip olduğu fırsatlara ilişkin coğrafya katılımcıların ne düşündüğüne yönelik veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 2’de gösterilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Sorumluluk Değerini Kazandırmada Öğretmen ve İdarecilerin Sahip Olduğu Fırsatlar

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Coğrafya Öğretmenin Rolü	Rol Model Olma	İyi rol model, eylemin söylemi desteklemesi, sorumlulukların davranışa yansımaları, örnek davranış	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K10
	Görev Verme ve Takip Etme	Sorumluluk verme, gösterip yaptırma, inisiyatif aldırma, verilen görevi takip etme, yol göstericilik	K2, K6, K8, K10
	İletişim ve Rehberlik	Hayata dokunma, iyiye güzele yönlendirme, ödüllendirme, iyiyi doğruyu söyleme, iletişimde netlik	K5, K6, K8
	Sınıf Yönetimi	Sınıf kuralları, kuralların takibi, kurallara karşılıklı riayet, beklentilerin ifade edilmesi	K6, K9, K10
Okul İdaresinin Rolü	Rol Model Olma ve Liderlik	Balık baştan kokar, iyi rol model olma, tutarlılık, mesai saatlerine riayet, sorumluluk bilinci, sorumlulukları tebliğ etme, dürüstlük, ölçülü davranış	K1, K6, K7, K9, K10
	Eğitim Ortamı	Kolaylaştırmak, olumlu okul iklimi, maddi ve manevi destek	K2, K4, K8, K9
	İletişim ve İş Birliği	Paydaşlar arası iletişimde köprü olmak	K7, K8, K9, K10
	Disiplin	Ödül ve ceza, onurlandırma, pekiştirme	K1, K6, K10
	Görev Verme	Sorumluluk verme, tören ve etkinliklerde görev verme, sosyal sorumluluk projeleri, sorumluluk almaya teşvik	K5, K8

Tablo 2’de katılımcıların gözünden, sorumluluk değerinin kazandırılmasında coğrafya öğretmenlerinin ve okul idaresinin sahip olduğu fırsatlara ilişkin analiz sonuçları verilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere sorumluluk kazandırma sürecinde “rol model olma”, “görev verme ve takip etme”, “iletişim ve rehberlik” ve “sınıf yönetimi”

temaları kapsamında ele alınabilecek fırsat ve sorumluluklarının olduğunu vurguladıkları saptanmıştır. Bu kapsamda K7 ve K9 dışındaki bütün katılımcılar sorumluluk değerinin kazandırılmasında öğretmenin “rol model olması” temasına doğrudan işaret eden ifadeler kullanmışlardır. Bu doğrultuda ifade edilen temanın üretilmesine kaynaklık eden bazı katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K3: “...işimize verdiğimiz özenle bizim davranışsal rol model olmamız sorumluluk noktasında bence en önemli görevimiz.”

K5: “Öğrenci ve öğretmen sürekli etkileşim halinde olduğunda öğretmeninden etkilenme olasılığı kuşkusuz daha yüksektir.”

K10: “öğrencilere sorumluluk bilinci aşlamaya çalışıyorsak ilk önce bizim bunu aslında uygulayabiliyor olmamız gerekiyor.”

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle bazı katılımcıların, öğretmenin öğrenciye doğrudan görevler vererek de sorumluluk değerini kazandırabileceklerini düşündükleri saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan K6 “*öğrencilere tabii ki yaşlarına göre, ne bileyim seviyelerine göre, yeteneklerine göre çeşitli sorumluluklar verilebilir*” ifadeleriyle öğrencilere sorumluluk vermekle birlikte, verilen sorumluluklarda gelişim ve bireysel farklılıkların da dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Katılımcılardan K8 ise, öğrencilerin inisiyatif almasının yolunu açacak etkinlikler planlamanın ve bu etkinliklerin uygulanması sürecinde öğretmenin konumunun ne olması gerektiğine ilişkin düşüncelerini “*öğretmenler öğrencilerin inisiyatif almasını sağlayacak etkinlikler planlamalı öğrencilerin bunları uygulamasında yol gösterici olmalı*” cümlesiyle ifade etmiştir. K10 ise sorumluluk kazandırma sürecinde öğretmenin verdiği sorumlulukları takip etmesinin önemini “*öğretmen verdiği ödevleri takip etmeli.*” ifadesiyle vurgulamıştır.

Araştırma verilerinin analizinde bazı katılımcıların “iletişim ve rehberlik” teması kapsamında iletişim ve rehberlik sürecinin sorumluluk değeri açısından öneminin altını çizdikleri saptanmıştır. Bu minvalde katılımcılardan K5” *Öğrenciye, onun hayatına dokunabilmek ve onu iyiye, doğruya, güzele yönlendirebilmek gibi sebeplerle önemlidir.*” sözleriyle öğretmenin öğrenciyi anlamasının, onun hayatına dokunmasının ve ona rehberlik etmesinin sorumluluk değerinin kazandırılması açısından önemini vurgulamıştır. K6 ise “*Öğrencilere, davranış, akademik başarı ve ödevlerle ilgili beklentilerimi net bir şekilde ifade ediyorum.*” sözleriyle iletişimde öğrenciye karşı açık ve net olmanın önemini ifade ederken “*öğretmenin, öğrencilerin yaptıkları olumlu davranışları ödüllendirmesi lazım, olumsuz davranışlar için de gereğini yapması gerekiyor.*” sözleriyle ödül ve motivasyonun doğru ve yerinde kullanıldığında güçlü bir iletişim aracı olduğu yönündeki düşüncelerini ifade etmiştir. Öte yandan bazı katılımcılar öğrencilerin sorumluluk değerini kazanmasında okulda kuralların dönem başında öğrencilere duyurulmasının, öğrencilerden beklenen ödev ve sorumlulukların ifade edilmesinin yanında duyurulan bu kuralların takibinin yapılmasının da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bazı katılımcılar, öğrencilerin okul idarecileri ve öğretmenlerden iyi rol model olmaları gerektiğine ilişkin beklentileri olabileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle öğrencilerle birlikte öğretmen ve okul idarecilerinin kurallara karşılıklı riayet etmesinin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda katılımcılardan K6 “*Mesela okul başlarken sene başında sınıf içi kurallar koyması gerekiyor, öğrencilerin sorumluluk sahibi olması için*” ifadesiyle sınıf içi kuralların bireylerin sorumluluk sahibi olması konusunda önemli olduğunu vurgularken, K9 ise “*şu anda eğitim öğretim yılının başındayız sınıfa girdiğimde beklentileri söylüyorum, sınıfa nasıl gelmeleri gerektiğini, akşam evde ders için neler yapmaları gerektiğini hatırlatıyorum.*” cümleleriyle öğrencilerin eğitim öğretim sürecinde sorumluluk kazanmalarında ya da sorumluluklarını yerine getirmelerinde, ders ve sınıf kurallarının öğrencilere dönem başında hatırlatmanın önemine değinmiştir. K10 ise sınıf içi kurallar koymakla birlikte bu kuralların uygulanması ve takibinin de sorumluluk kazandırmada önemli olduğuna dikkat çekmek için “*Ben öğrencilerime sorumluluk değerini kazandırmak istiyorsam belirlenen kuralları uygulamam gerekiyor, olabildiğince denetlememiz gerekiyor öğrencileri.*” ifadelerinden yararlanmışlardır.

Tablo 2’den de anlaşılacağı gibi katılımcıların öğrencilere sorumluluk değerinin kazandırılmasında okul idaresinin fırsat ve sorumluluklarının ne olduğuna ilişkin açıklamalarından “rol model olma ve liderlik”, “eğitim ortamı”, “iletişim ve iş birliği”, “disiplin” ve “görev verme” temalarına ulaşılmıştır. Katılımcıların bu temalardan “rol model olma ve liderlik” temasını ön plana çıkardıkları saptanmıştır. Bu çerçevede, katılımcılar idarenin davranışlarında hem öğretmen hem de öğrenciye rol model olması, sorumluluklarını öncelikle kendisinin yerine getirmesi ve söyledikleri ile yaptıkları arasında tutarlılık olması

gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar sorumluluk kazandırmada rol model olmayı öğretmenler için olduğu gibi idareciler için de gerekli görmüşlerdir. Bazı katılımcıların bu anlamdaki ifadelerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K1: "...eğer okul idaresi bu sorumluluğunu yerine getirmiyorsa okul içerisinde kimse sorumluluğunu yerine getirmez."

K6: "İdare de aynı öğretmen gibi rol model olması lazım. Yaptıkları ile söyledikleri arasında bir tutarlılık olması lazım...kendi sorumluluklarını yerine getirerek söyledikleri ile davranışları arasında çelişki olmadan yaşaması rol model olması idarenin sorumluluğudur."

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle bazı katılımcılar idarenin eğitim ortamının fiziki şartlarının düzenlenmesi, maddi ve manevi destek mekanizması görevi görmesi ve çeşitli etkinliklerin planlanması ve koordine edilmesinde sorumluluk alması yönünde de açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılardan K2 "*Sorumluluk değeri kazandırırken idare kolaylaştırıcı olabilir. Yardımcı olabilir. Bu süreçte günlük hayatta etkinlikler uygulanırken destek olabilir*" ifadeleriyle idarenin kolaylaştırıcı ve destekleyici rolüne vurgu yaparken, K8 ise "*okul idaresi sorumluluk kazandırmada öğretmen ve öğrenciye hem fiziki hem de maddi şartları sağlamalı, asgari düzeyde sağlamalı en azından*" ifadeleriyle idarenin okulda fiziki ortamın hazırlanması ve öğrencilerin de sorumluluk alabileceği etkinliklerin yürütülmesi için gerekli maddi ve manevi desteği vermesi gerektiğine dikkat çekmiştir. K2 ile benzer görüşleri paylaşan K4 ise düşüncelerini "*İdare, adı üzerinde aslında idare etmeli yani ortam hazırlamalı, gerekli ortamı, fiziki ortamı hazırlamalı, maddi, manevi anlamda destek olmalı*" ifadesiyle dile getirmiştir. K9 da aynı diğer katılımcılarla benzer şekilde okuldaki fiziki ve sosyal alt yapının sunulmasına vurgu yaparak "*Okulda bir okul iklimi oluşturulmalı*" ifadesini kullanmıştır. Çalışmada elde edilen verilerden hareketle bazı katılımcıların idarenin; öğretmen, öğrenci ve veli arasındaki iş birliği ve iletişimi güçlendirme rolünün olduğunu ve idarenin ailelerle iletişim halinde olması gerektiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Katılımcılardan K8 bu doğrultudaki görüşlerini "*öğretmen, öğrenci ve veli arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde onlar (idareciler) köprü görevi görüyorlar. Bu görevleri yerine getirmeleri gerekiyor.*" ifadeleriyle dile getirmiştir.

Bazı katılımcılar okulda ödül ve disiplin mekanizmasının işletilmesinin de öğrencilere sorumluluk değeri kazandırmada önemli bir yere sahip olduğu konusuna da dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda katılımcılardan K6 "*Aynı zamanda tabi disiplin kurulu söz konusu olduğunda ödüller takdim edilirken, öğrenci ödüllendirici bir davranış yaptı diyelim, takdir edilesi bir davranış yaptı, bunu ödüllendirmesi lazım*" ifadeleriyle ödül mekanizmasının önemini vurgularken, K10 ise "*İdare uyarı ve yaptırımlar uygulamalı. Sadece ceza değil ödüllendirmeler de yapılmalı*" ifadeleriyle, idarenin ödüller ve yaptırımlar konusunda üzerine düşeni yapması gerektiğine vurgu yaptığını ifade edebiliriz. Öte yandan bazı katılımcıların idarenin konferanslar, toplantılar ve kutlamalar gibi çeşitli aktivitelerde öğrencilere görevler vermesinin öğrencilerin sorumluluk değer düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunabileceğine işaret eden düşünceler dile getirdikleri saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan K5 "*İdareciler çeşitli görev ve sorumluluklar vererek onların sorumluluk değerini kazanmasına yardımcı olurlar. Okul içi ve okul dışı etkinlikler, konferanslar, çeşitli toplantılar, milli bayramlarda verilen, yüklenen görevler, toplum hizmetleri, çevre korumaya yönelik faaliyetler öğrenciye sorumluluk kazandırmada etkilidir.*" ifadeleriyle görüşlerini ifade ederken K8 ise bu görüşleri destekler nitelikteki "*Öğretmen ve öğrencilerin sorumluluk gerektiren aktivitelerde yer almasını sağlayacak ve onları cesaretlendirecek bir konumda olmalı ve sorumluluk gerektiren konularda destek olmalıdır.*" ifadesiyle öğrencilere sorumluluk vermenin yanında bu tür etkinliklerin de desteklenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Coğrafya Dersi ile Sorumluluk Değeri Arasında Kurulan İltisaklı Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü sorusu kapsamında coğrafya dersinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin katılımcıların ne düşündüklerini tespit etmek amacıyla veriler toplanmıştır. Toplanan bu verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 3'te gösterilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Sorumluluk Değeri Açısından Coğrafya Dersinin Potansiyeli

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk Değeri Açısından Coğrafya Derslerinin Potansiyeli	Vatan Sevgisi ve Vatandaşlık Bilinci	Ülke/vatan sevgisi, ülkesini tanıma, vatanın değerine yönelik farkındalık, aidiyet duygusu, toplumsal sorunlara duyarlılık	K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9
	Çevresel Sorumluluk ve Doğa Bilinci	Doğayı tanıma, doğaya karşı sorumluluk, doğayı koruma, çevreye duyarlılık, çevresel uyum/farkındalık, bilinçli tüketim, hayvanları korumak, israf etmemek, çevreye uyum	K1, K2, K4, K5, K6, K10
	Kaynak Kullanımı ve Sürdürülebilirlik	Doğal kaynakları etkili kullanma, israf etmeme, sürdürülebilir kalkınma/yaşam, bilinçli tüketim, özel konum farkındalığı	K2, K3, K5, K10
	Coğrafi Bakış ve Farkındalık	Çevre bilinci, yaşadığı dünyayı tanıma, doğayı anlama, çevresel merak, doğaya duyarlı vatandaş	K2, K3, K5
	Afetlere Hazırlık	Doğal afetleri bilme, önlem alma sorumluluğu, toplumsal sorumluluk, yardımlaşma kültürü	K4, K6, K8

Tablo 3'ten de anlaşılacağı gibi katılımcıların coğrafya dersinin öğrencilerin “vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci”, “çevresel sorumluluk ve doğa bilinci”, “kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik”, “coğrafi bakış ve farkındalık” ve “afetlere hazırlık” temaları kapsamındaki sorumluluklarını geliştirme potansiyeline sahip olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Katılımcıların sorumluluk değeri temelinde coğrafya dersinin “vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci” ve “çevresel sorumluluk ve doğa bilinci” temaları kapsamındaki potansiyelini daha fazla vurguladıkları görülmüştür. Bu kapsamda “vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci” teması kapsamında değerlendirilen bazı katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K1: “öğrencilerden coğrafya öğrendikten sonra vatanını tanıyan vatanının imkanlarını bilen ve bu imkanların optimum kullanılmasını bekliyoruz.”

K3: “...vatan sevgisi diyoruz, ülkeni bilmen, tanıman, etrafını ve coğrafyayı bilmen o zaman vatanına sahip çıkma sorumluluğunu da beraberinde getiriyor.”

K9: “coğrafya vatan sevgisi kazandırır, vatan o coğrafyanın bir parçası ise o milletin bir parçası ise bu sorumluluğu alması gerekir.”

Yukarıda verilen doğrudan alıntılara dayanarak katılımcıların coğrafya derslerinin öğrencilere üzerinde yaşadıkları vatani tanıtmaya, onun potansiyelini farkına varmalarını sağlama ve vatan sevgisini kazandırma konusunda önemli fırsatlara haiz olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz. Öte yandan katılımcılar tarafından yoğun bir biçimde vurgulanan diğer bir tema olan “çevresel sorumluluk ve doğa bilinci” temasına ulaşılmasına kaynaklık eden bazı katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K2: “...davranışlarının çevreye karşı nasıl olacağını etrafına karşı nasıl olacağını, çevreye karşı bilinç ve sorumluluk öğrenir.”

K4: “Öğrencinin doğayı tanıması sağlayarak doğaya karşı sorumlulukları öğretiyor. Çevreye duyarlı insan yetiştirilmesini sağlıyor. Çevreyle uyum içinde yaşamayı öğretiyor. Doğadaki insanın etkileşime geçtiği unsurları öğretirken onlara karşı sorumluluğu öğretiyor.”

K6: “...mesela coğrafya dersinde öğrencilerin çevreye karşı tutum ve davranışlarında işte su ve enerji tüketiminde ...toplumsal sorunlara duyarlılık konularında coğrafyanın sorumluluk geliştireceğini düşünüyorum.”

Coğrafya dersinin öğrencilerde çevresel sorumluluk ve doğa bilincini geliştireceğini ön plana çıkaran katılımcıların ifadeleri analiz edildiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak coğrafya dersinin; öğrenciye yaşadığı çevreyi ve doğayı tanıtmak, insanlar ile doğa arasında nasıl bir etkileşim olduğunu öğretmek suretiyle öğrencilerde doğaya karşı sevgi ve korumacı bir tutum geliştireceğini ima eden ifadeler kullandıkları görülmüştür. Katılımcılardan K1 “...yaşadığı ortamı bilmeyen bir kişiden ortama karşı bir sorumluluk davranışı beklememek lazım, çevreyle ilgili bilgisi olmayan bir kişiden çevre kirliliği ile ilgili bir davranış beklememek lazım.” ifadeleriyle bu kapsamdaki görüşlerini dile getirirken Katılımcılardan K10 ise düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Coğrafya dersi öğrenciye sorumluluk kazandırmak için aslında önemli bir ders çünkü coğrafya dersi sadece dağdan taştan ibaret değil çoğu insan bunu bu şekilde bilse de coğrafya dersi çevreyi duyarlılık kazandırabilir. Çevreye duyarlı olmak çevreye sahip çıkmak yaşadığı çevreyi sahiplenmek çevreyi korumak yeşili korumak doğayı korumak hayvanları korumak aslında bunların hepsini yapabilmek için yaşadığımız çevrenin önemini anlamamız gerekiyor.

Katılımcılardan K4 coğrafya dersinin çevreye duyarlı bireyler yetiştirmedeki önemini ifade ederken günümüzde yaşanan sorunlarla ilişkilendirdiği düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir. “...ki şu an çevreye duyarlı bireyler yetiştirmenin ne kadar önemli olduğunu son yıllarda görüyoruz. Özellikle küresel iklim değişimiyle, yaşanan doğal afetlerle, çarpık kentleşmeyle, aslında buna ne kadar ihtiyacımız olduğunu gördük.”

Bunların yanında katılımcılardan K3 “Coğrafya dersi su kullanımından israfa, sürdürülebilir kalkınmadan vatan sevgisine kadar giden bir süreçten bahsediyor.” ifadesiyle coğrafya dersinin “kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik” teması kapsamında kazandırabileceği sorumluluk bilincine vurgu yapmıştır. Katılımcılardan K5 ise, “Coğrafya dersi öğrencilerde işte en başta çevre bilincini geliştirme, yaşadığı dünyayı tanıma ve coğrafi bakış açısı edinme, en önemlisi aslında, sıradan insanların baktığı gibi çevreye, doğaya bakmama, merak duygusunu artırma çevresine ve doğaya karşı daha duyarlı bir vatandaş olma gibi sorumluluklarını geliştireceğini düşünüyorum.” biçiminde dile getirdiği ifadeleriyle coğrafya dersinin “coğrafi bakış ve farkındalık” teması kapsamında bireylerin çevresine karşı daha duyarlı bir vatandaş olma noktasında sorumluluklar kazandıracağını vurguladığını ifade edebiliriz.

Araştırmada “afetlere hazırlık” teması dahilinde ele alınan görüşlerde katılımcıların coğrafya dersi kapsamında doğal çevre ve beşerî çevreye ilişkin verilecek coğrafya bilgisi sayesinde öğrencilerin çevresinde ortaya çıkabilecek afetler ve bu afetlere yönelik risk azaltma çalışmaları konusunda bilinçleneceklerini düşündükleri saptanmıştır. Katılımcılardan K4 bu bağlamdaki görüşünü “coğrafya dersi afetleri öğreterek önlem alma konusunda sorumluluk kazandırıyor.” cümlesiyle ifade ederken, K8 ise “Afetler öncesinde, sırasında ve sonrasında neler yapmaları ne gibi sorumluluklar taşımaları gerektiğini coğrafya dersiyle öğrencilere kazandırabiliriz diye düşünüyorum.” cümleleriyle coğrafya dersinin afet bilinci kazandırmadaki potansiyeline dikkat çekmiştir.

Coğrafya dersinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin elde edilen bulguları genel olarak değerlendirdiğimizde katılımcıların coğrafya dersini, disiplinler arası yapısına bağlı olarak öğrencilerde çok yönlü sorumluluk geliştirmede etkili bir ders olarak düşündüklerini ifade edebiliriz.

Coğrafya Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerini Nasıl Kazandırdığına İlişkin Bulgular

Çalışmanın dördüncü sorusu kapsamında coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerini nasıl kazandırdıklarına ilişkin veriler toplanmıştır. Bu kapsamda toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 4’te gösterilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Coğrafya Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerini Nasıl Kazandırdığına İlişkin Katılımcı Görüşleri

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk Değerini Kazandırma Biçimleri	Sorumluluk Verme ve Takip Etme	Görev verme, görev takibi, kulüp çalışmaları, ortak karar alma, nöbet görevi	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7
	Rehberlik, Destekleme ve Açık İletişim	Önemseme, ortak çözüm üretme, açık ve net olma, fikir alışverişi, değer verme, saygı duyma, telkin, dönüt verme, bireysel ilgilenme, motivasyon	K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10
	Rol Model Olma	İyi rol model, yaparak örnek olma, birlikte iş tutma, tutarlı davranış, dürüstlük	K1, K4, K5, K6, K7, K9
	Etkinlikler ve Projeler	Projelere dahil etme, e-spor turnuvası, gezi ve arazi incelemeleri, fidan dikme etkinliği, atık ayrıştırma, çevre temizleme, okul içi etkinlikler	K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
	Kural Belirleme	Beklentileri açıkça anlatmak, kuralları birlikte belirleme, zaman yönetimi, kuralları hatırlatma, eşitlik ve adalet	K3, K6, K7, K9
	Paydaşlar arası iş birliği ve toplantılar	İş birliği, velilere mesaj gönderme, sınıf /okul rehber öğretmeni ile İş birliği, veli toplantıları	K2, K3, K7, K9
	Ödüllendirme ve Yaptırım	Ödül ve yaptırım	K1, K3, K10

Tablo 4'ten de anlaşılacağı gibi katılımcıların sorumluluk değerini kazandırmak amacıyla yaptıklarını ifade ettikleri verilerin analiz edilmesiyle “sorumluluk verme ve takip etme”, “rehberlik, destekleme ve açık iletişim”, “rol model olma”, “etkinlikler ve projeler”, “kural belirleme”, “paydaşlar arası iş birliği ve toplantılar” ile “ödüllendirme ve yaptırım” temalarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların öğrenciye sorumluluk vermenin ve verilen sorumlulukları takip etmenin yanında onları çeşitli kulüp çalışmaları ve okullarda uygulanan nöbet uygulamalarıyla sorumluluk alma konusunda teşvik etmenin önemi üzerinde ağırlıklı olarak durdukları tespit edilmiştir. Katılımcılardan K1 öğrencilere sorumluluk kazandırmada, verilen sorumlulukların takip edilmesinin önemine ilişkin düşüncelerini “Çocuklardan istediğimiz sorumlulukların geri dönüşünün olduğunu anlamalarını sağlıyorum. Diyorum ki çocuklara: Çocuklar ödevler, konu anlatımı vs. şeyler vereceğim ama bunları takip edeceğim. Çünkü bunu takip ettiğimi çocuğun görmesi lazım.” ifadeleriyle anlatırken, K7 ise onlara bazı şeyleri başarabildiklerini göstermede okullarda uygulanan kulüp çalışmalarının ve nöbet görevlerinin değerlendirilebileceğine değinmiş ve burada verilen görevlerde öğrencilerin başarılı olduğuna işaret ederek sorumluluk kazandırmada öğrencilere güvenilmesi gerektiğine ilişkin vurgular içeren düşüncelerini “Bazen öğrencilere nöbet görevi veriyorum. Öğrenci kulüplerine üye oluyorlar. Kulüp konusunda verdiğimiz görevleri bazen çok iyi yerine getiriyorlar. Sınıf içerisinde bazı görevler verdiğimizde de öğrencilerin çok güzel yerine getirdiğini görüyoruz.” şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmenler öğrencilerine sorumluluk değerinin kazandırırken bir karar alınacağı zaman ortak çözüm üretme doğrultusunda öğrencilerle fikir alışverişinde bulduklarını, onlarla mümkün olduğunca bireysel olarak ilgilenmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenler öğrencilere, onları önemsediklerini, fikirlerine saygı duyduklarını ve onlara değer verdiklerini hal ve lisan ile göstermelerinin önemli olduğuna ilişkin ibareler kullanmışlardır. Katılımcılar, öğrenciyi merkeze alan bu davranışların öğrencileri sorumluluk almada motive ettiğini, onlarla iletişimde açık ve net ifadeler kullanmanın ise sorumlulukların öğrenci tarafından anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların bu anlamlara işaret eden görüşleri, öğrencilere sorumluluk kazandırmada ağırlıklı olarak; rehberlik, destekleme ve onlarla açık iletişim kurma doğrultusunda faaliyetlerde bulduklarını göstermektedir. Öğretmenlerin bu anlamdaki ifadelerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K4: “Öğrenciyle bireysel olarak diyalog kurmak, sonrasında ismi ile hitap edip onu gerçekten tanıdığını ortaya koymak önemli. Yani, çünkü hiç ismini bilmediği öğrencileri oluyor bazen öğretmenlerin. Aralarında sıcak bir bağ olmuyor. Ama ismini bildiği zaman onunla birebir daha fazla vakit geçirdiği zaman öğrenci öğretmenden daha çok etkileniyor ve söylediklerini daha çok yapıyor.”

K6: “Tabii ki öğrencilerime davranış akademik başarı ve ödevlerle ilgili beklentilerimi net bir şekilde ifade ediyorum.”

K7: “...aynı zamanda çocukla konuşurken de iletişimimiz iyi olmalı, yani çocuğu hor görerek değil çocuğa da değer vererek. Çocuğa saygı gösterdiğimizde çocuk da kendisini iyi hissediyor, ama çocuğa bağırdığımızda, psikolojik olarak çocuğu olumsuz yönde etkilediğimizde olumlu dönütler olmuyor, ama olumlu bir dil kullandığımızda çocuk üzerindeki etkisi olumlu yönde oluyor.”

Katılımcılar, sorumluluk değerini kazandırma noktasında öğrencilerin kendilerini izlediğinin bilincinde olduklarını bu nedenle onlara iyi bir rol model olmaya çalıştıklarını başka bir ifadeyle davranışlarıyla öğrencilere iyi örnek olmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılardan K4 öğrencilere doğrudan bir sorumluluk vermektense yaptıklarıyla onlara örnek olmayı tercih ettiğini ve öğrenci tarafından izlendiğinin farkında olduğunu “Yap, et demektense rol model olmak, bu çok önemli. Yani öğretmenin yaptığını görünce öğrenci çok daha farklı etkileniyor.” cümleleriyle ifade etmiştir. Yine katılımcı K6 da benzer bağlamdaki düşüncelerini “öğrenciler bizi kendilerine rol model alırlar. Bu yüzden onlarla birlikte okulu, okulun bahçesini, sınıfı temizliyoruz. Birlikte etkinlikler yapıyoruz.” şeklinde ifade ederek bu eylemlerin, sorumluluk değerini kazandırmada, öğrencilerle birlikte iş tutmak suretiyle hem onlara rol model olduklarını hem de onları sorumluluk alma noktasında teşvik ettiklerini dile getirmişlerdir.

Katılımcıların sorumluluk değerini öğrencilere nasıl kazandırmaya çalıştıklarına yönelik ifadelerinden, okullarda gerçekleştirilen etkinlikler, projeler, arazi çalışmaları, ağaç dikme ve çevre temizliği gibi faaliyetleri fırsat olarak gördükleri

anlaşılmaktadır. Bu çerçevede katılımcılardan K2 öğrencileri iklim değişikliğine ilişkin bir projeye katarak onlarda, problemin ortaya koyulması, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve probleme yönelik farkındalık oluşturulmasına yönelik faaliyetlerin geliştirildiğini “Öğrencileri projelere katıyorum iklim değişikliği projesi yaptık. Bu 6 haftalık bir süreç bu 6 hafta içinde çocuklar iklim değişikliğinin önce ne olduğunu anlıyorlar, sonra buna ne yapabiliriz kısmında problemi çözmeye yönelik, çocukların konuyla ilgili farkındalık oluşturması durumu var” cümleleriyle ifade etmiştir. Katılımcılardan K8 ise “grup etkinlikleri yapıp bazı sorumlulukları kendi başlarına almalarını ve süreci baştan sona planlamalarını istiyoruz kendilerinden” ifadeleriyle sorumluluk kazandırmada grup çalışmalarından faydalandığını ifade etmiştir. Katılımcılar öğrencilere proje ödevi olarak fidan dikme ve takibi gibi ödevler verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4 bu doğrultuda “Mesela proje ödevi olarak ağaç dikme görevi veriyorum bu çok büyük bir sorumluluk onlar adına. Mesela ağacı dikiyor kamera ile kayıt altına alıyor. Kaydı getiriyor beraber inceliyoruz.” ifadelerini kullanmıştır.

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle katılımcıların öğrencilere okulun kurallarını, öğrencilerden beklentilerini ifade ederek birtakım sorumlulukları öğrencilere telkin yoluyla kazandırabileceklerini düşündükleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda Katılımcılardan K9’a ait olan “Sınıfa geldiğimde beklentilerimi söylüyorum, ödevlerini yapmalarını, derse, hazırlıklı ve zamanında gelmelerini söylüyorum. Kalkıp okula geldiğinize değsin, dersi dinlemeye çalışın, okuldaki sevgi saygı bağını koruyun diyorum. Sınıf kurallarını hatırlatıyorum.” ifadeleri de bu çıkarımı doğrular niteliktedir. Benzer şekilde katılımcılardan K6 da kuralların belirlenmesi ve öğrencilere sorumluluklarının hatırlatılması noktasındaki düşüncelerini “Sınıf içi kuralları sene başından koyarak neye dikkat etmeleri gerektiğini, öğrencilerin hangi sorumlulukları olduğunu belirtmeye çalışıyorum.” cümlesiyle ifade etmiştir.

Katılımcılar, görev yaptıkları okullarda öğrencilerin sorumluluk kazanmasına yönelik zaman zaman diğer eğitim paydaşlarıyla iş birliği yaptıklarını, çeşitli toplantılarda tespitler yapıp kararlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede katılımcılardan K2 öğrencilerin çeşitli projelere katılımı konusunda velilerle görüştiklerini ve onları bilgilendirerek destek beklediklerini “Veli toplantılarında projelerden bahsediyoruz, böyle bir proje var bu projenin sonucunda kendisi işte şöyle bir sertifika alıp, hayata dair bu doğrultuda sorumluluk geliştirebilir diye velilerimize bahsediyoruz ve onlardan da destek bekliyoruz.” cümlesiyle ifade ederken, K9 da öğrencilerin sorumluluklarından velileri haberdar etmek için onlara mesaj yoluyla ulaştıklarını “Zaman zaman velilere mesajlar yoluyla öğrencilerin sorumluluklarını hatırlatmaya çalışıyoruz okula geliş gidiş saatleri okul kurallarına uyma gibi sorumlulukları olduğunu hatırlatıyoruz.” cümlesiyle dile getirmiştir. Katılımcılardan K3 ise zümre toplantılarında öğrencilerin sorumluluk kazanmasına ilişkin aldıkları kararları “Biz okulda zümre toplantılarında öğretmen arkadaşlarla, coğrafya derslerinde, öğrenciye vereceğimiz ödevlerin yanında, onlardan beklediğimiz davranışları da konuşuyoruz.” şeklinde dile getirmiştir.

Katılımcılar sorumluluk değerini kazandırmada aynı zamanda ödül ve yaptırımlardan faydalandıklarını da ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K1: “Sorumluluk bir ödevse yerine getirilmemesi yaptırım gerektirir. Bu noktada ödül ceza sistemine başvuruyorum.” ifadeleriyle bu doğrultudaki uygulamasını paylaşmıştır. Katılımcılardan K3 ise öğrencilerin sorumluluk almasını ödüllendirme ile teşvik ettiğini “...dedim ki çocuklara eğer siz derste performans istiyorsanız yapacağımız şey, evde çöp ayıklama işini belgelemek, takip etmek ve sistemli hale getirmektir.” ifadesiyle anlatmıştır. K10 da yine sorumluluk kazandırmada benzer şekilde klasik usul artı eksi uygulamasına başvurduğunu ve bu uygulama sonucunda elde ettiği kazanımı “Ödevini yapana artı yapmayana eksi gibi bir uygulama yapıyoruz ve bunun sonucunda da diyorum ki sözlü notu verirken, düzenli olarak sorumluluklarını yerine getirenlere ben artı şu kadar puan vereceğim dediğimde öğrencilerde iyileşme olduğunu düşünüyorum.” cümleleriyle ifade etmiştir.

Sorumluluk Değerinin Kazandırılma Sürecinde Yaşanılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Çalışmanın beşinci sorusu kapsamında coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerini kazandırma sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin veriler toplanmıştır. Bu kapsamda toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 5’te gösterilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Sorumluluk Değerini Kazandırma Sürecinde Yaşanılan Sorunlar

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk kazandırmada Yaşanan Sorunlar	Aile ve Veli Kaynaklı Zorluklar	İlgi eksikliği, aile temelli eğitim eksikliği, aile içi sorunlar, maddi ve manevi sorunlar, veli duyarsızlığı, sorumluluk vermede çekimserlik	K1, K3, K4, K5, K6 K7, K8, K9, K10
	Öğrenci Kaynaklı Zorluklar	Zaman yönetimi, vazgeçmişlik, umursamazlık, karamsarlık, sanal ortamda popüler olma, benmerkezcilik, olumsuz akran etkisi, psikolojik duvar örme, özgüven eksikliği	K2, K3, K4, K6, K8, K10
	Paydaşlar Arası Uyum Eksikliği	Değer ve davranışlarda mutabakat eksikliği, ortak sorumluluk algısı olmaması	K1, K3, K5, K6, K8, K10
	İdari ve Kurumsal Engeller	İş yükü yoğunluğu, idare ilgisizliği, akademik başarıya odaklanma, prosedürel sorunlar	K1, K3, K6
	Eğitim Sistemine ve Müfredata Bağlı Sorunlar	Merkezi sınavlara odaklanma, müfredat yoğunluğu	K1, K3, K5
	Öğretmen Motivasyonu ve Fiziksel Koşulları	Motivasyon eksikliği, kalabalık sınıflar	K1, K5, K8

Tablo 5'ten de anlaşıldığı gibi katılımcıların sorumluluk değerini kazandırma sürecinde yaşadıkları sorunları ifade etmek için dile getirdikleri düşüncelerinin analiz edilmesiyle “aile ve veli kaynaklı zorluklar”, “öğrenci kaynaklı zorluklar”, “paydaşlar arası uyum eksikliği”, “idari ve kurumsal engeller”, “eğitim sistemi ve müfredata bağlı sorunlar” ve “öğretmen motivasyonu ve fiziksel koşullar” temaları kapsamında ele alınabilecek sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların sorumluluk değerini kazandırma sürecinde yaşadıkları zorluklara ilişkin açıklamaları incelendiğinde Katılımcı K2 hariç tüm katılımcıların “aile ve veli kaynaklı zorluklara” vurgu yaptıkları görülmüştür. Katılımcılar veliler ile ilgili zorluklarda; aile bütünlüğünün olmamasından kaynaklı zorluklar, velilerin duyarsız davranışlarından kaynaklı zorluklar ve değerlere okulda verilen önem ile ailede verilen önemin aynı olmamasından kaynaklanan sorunlardan bahsetmişlerdir. Bu doğrultuda aile ve veli kaynaklı zorluklar temasının üretilmesine kaynaklık eden bazı katılımcı görüşlerinden oluşan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K3: “bir etkinlik olduğunda benim çocuğumu götürme diyor, bazı veliler, benim çocuğum burada bulunmasın, çocuk istiyor ama veli istemiyor.”

K5: “bir meslek lisesinde çalışıyorum bulunduğum okulda öğrencilerin önemli bir kısmının anne babası ayrı ...ailede sıkıntı olunca sorumluluk bilinci çok da fazla gelişemeyebiliyor.”

K6: “Bazı veliler olumsuz duruma mesela kayıtsız kalabiliyor yani çok da umursamıyor bu durumu, öğrencinin yaptığını gayet normal karşılayabiliyor. Korumacı bir yaklaşımla çocuğunu da savunduğu olabiliyor.”

K7: “çocuk bir disiplin suçu işlediğinde veliye anlatıyorsun veli çocuğunu savunuyor doğal olarak ama bizim dediğimize gördüğümüze değil de doğrudan çocuğa inanıyor.”

K8: “sorumluluk kazandırmada çoğu zaman öğretmen idareyi, idare de öğretmeni destekliyor ama bazen veli kısmı eksik kalabiliyor. Mesela bir veli toplantısından sonra veliye öğrenciniz okulda yüzük takmamalı dediğimde ama hocam yakışıyor demişti.”

Öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmada öğretmenlerin yaşadıkları zorluklarda aile ve veli kaynaklı zorluklardan sonra en çok üzerinde durulan bir diğer tema “öğrenci kaynaklı zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların bu temada daha çok; öğrencilerin zaman yönetimi konusunda sıkıntı yaşadıklarından, umursamaz, boş vermiş ve hayattan vaz geçmiş tavırlarından, idealist olmayışlarından ve ergenliğin getirdiği birtakım olumsuz davranışlarından yakındıkları görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda yer almaktadır:

K2: “...zamanlarını yönetme konusunda maalesef bizi çok zorluyorlar.”

K3: “Öğrencilerde bir umursamazlık ve boş vermişlik var bir karamsarlık var çoğunda var yani bir hayattan vazgeçmişlik var bir idealizm denilen ideal denilen o ruh yok.”

K6: “İçinde buldukları gelişim dönemi olan ergenlik dönemini göz önünde bulunduracak olursak sorumlulukları alma konusunda ya da sorumlulukları yerine getirme konusunda bazı öğrenciler de işte zıtlama inatlaşma gibi durumlara karşılaşılabiliyoruz.”

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere sorumluluk değerini kazandırma sürecinde okul içi iletişim ve paydaşlar arası uyum eksikliğinden kaynaklanan sorunlar yaşadıkları da saptanmıştır. Bu minvalde katılımcılardan K1 düşüncelerini “*bir öğrenciden beklenen sorumlulukların ne olduğuna dair 37 branş öğretmenin ortak bir tanımı yok sanırım*” cümlesiyle ifade ederken, K6 öğretmenlerin de öğrencilere sorumluluklarını kazandırma ve takip etme noktasında ortak hareket etmediklerini “*...öğrencilerin kılık kıyafeti konusunda bazı öğretmenler gevşek davranırken bazı öğretmenler daha sıkı davranabiliyor veya derse zamanında girme konusunda bazı öğretmenlerimiz buna göz yumarken bazı öğretmenlerin bu konuda daha disiplinli davranması*” cümlesiyle ifade etmiştir. K8 ise “*Bazılarımıza çok önemli gelen konular bir kısmımız için o kadar da önem arz etmeyebiliyor*” cümlesiyle paydaşlar arasında sorumluluklara yüklenen önem noktasında farklı düşüncelere sahip taraflar olmasının, uygulamada da sıkıntıları beraberinde getirdiğine işaret ettiği ifade edilebilir.

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle katılımcıların değerlerin kazandırılması sürecinde “*idari ve kurumsal yapıdan kaynaklı zorluklar*” yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu çerçevede katılımcıların okul idaresinin bürokratik yükünün fazla olmasını, sınıfların kalabalık olmasını, sabahçı-öğlenci şeklinde ikili eğitim uygulamasını, müfredatın ve ders içeriklerinin yoğun olmasını, idarenin müfredatta sunulan içerikleri tamamlama konusunda öğretmenlere telkinlerde bulunmasını ve sınıf dışı etkinliklerin çeşitli bürokratik süreçler gerektirmesinden dolayı söz konusu etkinlikleri uygulama konusunda öğretmenlerin çekimser kalmasını, sorumluluk değerinin kazandırılma sürecini olumsuz etkileyen durumlar olarak ele aldıkları saptanmıştır. Bu çerçevede katılımcılardan K1 “*Okul idareleri bürokratik işlerden fırsat bulup çocukların sorumluluk geliştirmesine pek odaklanamıyorlar*” cümlesiyle idarenin iş yükünden kaynaklı zorluklara dikkat çekerken, K3’ün ifadesi şu şekildedir:

İstanbul ikili eğitim olan bir şehir ben aslında şunu istiyorum; tekli eğitim olsa, sabahtan öğlene kadar akademik eğitimin olduğu bir süreç, öğleden sonraki sürecin de her ders için sosyal sorumluluklardan diğer etkinliklere, kulüp çalışmalarına, rehberlik faaliyetlerine öğleden sonraki 2, 3 saatlik vaktin ayrılması gerektiğini düşünüyorum.

Bu ifadelerle K3 öğrenci sayısının fazla olmasına bağlı olarak okulların ikili eğitim yapmasından ders dışı faaliyetler ve sosyal sorumluluk etkinlikleri için yeterli zaman ve ortamın kalmamasından yakınmaktadır. K5’in “*Dersteki konulara baktığımızda konuların da çok yoğun olduğunu söyleyebilirim*” ifadesi, müfredatın yoğun olmasına bağlı olarak, K3 ile benzer şekilde, etkinlikler yapmak için vakit ayrılamadığına vurgu yapmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma; coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak amacıyla yaptıkları faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırma, coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerine ilişkin tanımlamaları ve sorumluluk değerini coğrafya dersleriyle ilişkilendirme biçimlerini ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma kapsamında, sorumluluk değerinin kazandırılmasında coğrafya öğretmenlerinin kendi rollerine ve okul idaresinin rollerine yönelik algıları ile bu süreçte karşılaştıkları sorunlara dair bulgular elde edilmiştir.

Araştırmada coğrafya öğretmeni olan katılımcıların sorumluluk değerini “*görev ve rol bilinci*” ve “*davranışların sonucunu üstlenme*” vurgulamaları yaparak açıkladıkları tespit edilmiştir. Bu çerçevede katılımcılar sorumluluk değerinin kişinin görevinden kaynaklanan yükümlüklerin veya iş ve işlemlerin tam ve zamanında yapılmasını ve ortaya konan bir davranışın neden olduğu gelişmelerde kişinin üstüne düşen yükümlüğü almasını gerektiren bir değer olarak ele aldıkları ve sorumluluk değeri kapsamında ortaya çıkan davranış ve tutumun mevcudiyetinde iç uyarıcıların ve dış uyarıcıların etkili olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Araştırmada ulaşılan bu sonucun Millî Eğitim Bakanlığının (MEB) değerler eğitimini

öğretim programlarının odağına almaya başladığı 2005 yılından günümüze kadar geliştirdiği öğretim programlarındaki sorumluluk değerine ilişkin vurgulamalarla da örtüştüğü görülmektedir. Çünkü 2005, 2018 ve 2025 yıllarında geliştirilen öğretim programlarında ve genelelerde sorumluluk değerine ilişkin bu çalışmada ulaşılan sonuca benzer vurgulamalar yapılmıştır (MEB, 2005; MEB, 2010; MEB, 2018; MEB, 2025). Bu benzerliğe dayanarak öğretim programları hazırlanırken hedeflerle programların uygulanma süreci arasındaki iç tutarlılığın sorumluluk değeri özelinde maksimize edilebileceği ifade edilebilir. Başka bir ifade ile, sorumluluk değeri özelinde, genelde literatürde vurgulanan program hazırlayanlarla uygulayanların amaçları çoğu zaman örtüşmez düşüncesini (Katılmış, 2010) çalışmada ulaşılan söz konusu bu sonuç desteklememektedir. Bunun yanında sorumluluk değerinin ne olduğunu açıklamak için katılımcıların özellikle iç uyarıcı ve dış uyarıcılardan bahsetmelerini onların insan duygu, düşünce, davranış ve tutumlarını etkileyen unsurlara (Cüceloğlu, 2019) ilişkin farkındalıklarının olduğunu göstergesi olarak alınabilir. Bu durum, katılımcıların öğretmen olması ve öğretmenlik mesleğinin odağında da insan ve davranışları olmasından dolayı oldukça önemli olarak değerlendirilebilir. Çünkü ulaşılan bu sonuca dayanarak katılımcıların mesleklerini etkili bir şekilde icra edebilecekleri ifade edilebilir.

Araştırmada katılımcıların sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılması konusunda coğrafya derslerinin önemli bir potansiyele sahip olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcılar coğrafya derslerinin öğrencilerin çevresel sorumluluk ve doğa bilinci, vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci, afetlere hazırlık ve kaynak kullanımı, sürdürülebilirlik, coğrafi bakış ve farkındalık temaları kapsamındaki sorumlulukların kazandırılması açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Bunun yanında katılımcıların vatan ve doğal çevre arasında güçlü bir bağ kurdukları ve bu doğrultuda coğrafya dersinin çevre bilinci ve çevreye karşı sorumluluk değerini kazandırmadaki potansiyeline benzer ifadeleri vatan sevgisi kazandırma potansiyeli için de kullandıkları görülmüştür. Bir anlamda katılımcıların, vatan sevgisi ile doğa sevgisini birbirinin müttemim cüzü olarak gördükleri saptanmıştır. Ayrıca coğrafya dersleri aracılığı ile öğrencilerin çevrelerini ve vatanlarını tanıması, vatanın kaynaklarının, imkanlarının, değerlerinin ve güzelliklerinin farkına varması sağlanarak öğrencilerde vatan ve çevrelerine karşı ilgi, alaka sevgi ve koruma duygusunun geliştirilebileceğini düşündükleri tespit edilmiştir. Araştırmada sorumluluk değeri özelinde coğrafya derslerinin sahip olduğu potansiyele ilişkin sonuçlar, literatürde ve MEB coğrafya dersi öğretim programında dile getirilen coğrafya öğretiminin amaçlarıyla (Akbulut, 2004; Akınoğlu, 2005; MEB, 2024; Ünlü, 2001; Ünlü, 2011; Ünlü ve Yıldırım, 2017) önemli ölçüde uyuşmasından dolayı katılımcıların, coğrafya öğretmeni olarak kendi branşlarının okullarda ders olarak verilmesinin amaçlarına ilişkin farkındalıklarının yüksek olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte coğrafya biliminin, merkezinde insan ve insanın etkileşimde bulunduğu doğal ve beşerî çevre olan, bir disiplin olarak hem toplum bilimleri hem de doğa bilimleri ile etkileşim halinde olmasını (Akengin, 2020) göz önüne aldığımızda katılımcıların sorumluluk değeri özelinde coğrafya dersinin sahip olduğu potansiyeli yetkinlikle ortaya koydukları görülmektedir. Burada coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerine ilişkin bu farkındalıklarına benzer bir sonuç da Kara'nın (2024) yüksek lisans tez çalışmasında görülmektedir. Kara (2024), öğretmenlerin milli değer eğitimi ve sorumluluk algılarının ne boyutta olduğunu ortaya koymak amacıyla yaptığı bu çalışmada coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk algısının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada öğretmenlerin ve idarecilerin sorumluluk değerinin kazandırılması noktasında bazı fırsatlara sahip oldukları saptanmıştır. Bu çerçevede öğretmen ve idarecilerin iyi rol model olarak, öğrencilere çeşitli görevler vererek ve verilen görevlerin takibinin yapılmasını sağlayarak, etkili iletişim ve rehberlik yaparak, okul ve sınıfta uygulanacak kuralların belirlenme süreçlerine öğrencileri de dahil ederek ve olumlu bir okul iklimi inşa ederek öğrencilerin sorumluluk değerini kazanmalarını sağlayabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan bu sonuçlar, öğrencilere değer kazandırma konusunda okulun ve öğretmenlerin sahip olduğu fırsatlara ilişkin yapılan değerlendirmelerle (Ekşi ve Katılmış, 2016; Halstead, 2018) ve Koca'nın (2022) sınıf öğretmenlerinin iş ahlakı ve sorumluluk bilincine yönelik bakış açılarını incelenmek amacıyla yaptığı yüksek lisans tez çalışmasının sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmada katılımcıların sorumluluk değerini kazandırmak amacıyla “sorumluluk verme ve takip etme”, “rehberlik, destekleme ve açık iletişim”, “rol model olma”, “etkinlikler ve projeler”, “kural belirleme”, “paydaşlar arası iş birliği ve toplantılar” ile “ödüllendirme ve yaptırım” temaları kapsamında ele alınabilecek faaliyetler yaptıkları saptanmıştır. Bu sonuçlardan özellikle

iyi rol model olma, sorumluluk verme, projelere öğrencileri dahil etme, karar alma süreçlerine öğrencilerin de dahil edilmesi ve paydaşlar arası iş birliğini sağlama gibi uygulama ve eylemleri özelde sorumluluk değerinin kazandırılması, genelde ise değerler eğitimi açısından iyi örnekler olarak değerlendirilebilir. Çünkü söz konusu bu faaliyetler, öğrencilerin değerleri edilgen bir konumda değil etken bir konumda edinmelerini sağlayabilir. Bir anlamda öğrencilere değerleri yaparak yaşayarak edinme fırsatı sunabilir. Literatürde ve MEB öğretim programlarında değerlerin öğrencilere yaparak yaşayarak öğretilmesinin ve öğrencilere, değerleri pratik edebilecekleri fırsatlar sağlanmasının, değerlerin kazandırılmasına ve değerlerin davranışlara yön vermesine olumlu etkide bulunacağı vurgulanmaktadır (Ekşi ve Katılmış, 2016; Katılmış, 2021; MEB, 2018; MEB, 2025). Bunun yanında araştırmada söz konusu bu faaliyetleri gerçekleştirme sürecinde katılımcıların bazı sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Bu kapsamda ailelerin çocuklarla yeterince ilgilenmesinin, öğrencilerin geleceğe ilişkin anlamlı bir beklenti oluşturamamaları, eğitim paydaşları (öğretmen, idareci, veli ve öğrenci) arasında değerlerin önemi konusunda yeterli bir anlayış birliğinin geliştirilememesi ve müfredat yoğunluğundan dolayı öğretmenlerin değerlerin öğrencilere kazandırılması için gerekli zamanı ayıramamaları gibi sorunlarla karşılaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ve coğrafya dersi arasında nasıl bir ilişki kurduklarını ve bu değeri öğrencilerine kazandırma sürecinde yaptıkları faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, sorumluluk değeri özelinde coğrafya derslerinin, coğrafya öğretmenlerinin ve okul idaresinin sahip olduğu potansiyele ilişkin coğrafya öğretmenlerinin önemli bir farkındalıklarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında katılımcıların değerlerin öğrencilere nasıl kazandıracaklarına ilişkin önemli bir müktesebata haiz oldukları araştırma bulgularında tespit edilmiştir. Fakat bazı uygulama ve düşüncelerin çeşitli sebeplerle hayata geçirilemediği veya geçirilmekte zorlanıldığı da saptanmıştır. Bu kapsamda araştırmada resmi işlemlerden kaçınma ve yeterli destek bulamama gibi nedenlerden ötürü katılımcıların okul dışı uygulamaları hayata geçirmede sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle değerler eğitimi kapsamında okul dışı uygulamalar konusunda öğretmenleri destekleyecek veya onların faaliyet yapmasını kolaylaştıracak önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda okul içinde sorumluluğu sadece okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleştirilecek eğitim faaliyetleriyle sınırlı olan bir idari yapılanmaya gidilebilir. Böylece öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmeleri ve öğrendiklerini pratik etmeleri için fırsatlar onlara daha düzenli ve kolay sağlanabilir. Bu çalışma sonucunda değerler eğitimi açısından coğrafya derslerinin önemli bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmacılara, söz konusu bu potansiyelden nasıl istifade edilebileceğini odağına alan bilimsel çalışmaların yapılması önerilebilir.

| EXTENDED ABSTRACT |

Geography Lessons and Responsibility Value: An Examination of Teachers' Opinions Hamit ÇALIŞKAN^{ID}, Ahmer KATILMIŞ^{ID}**INTRODUCTION**

Geography, as a discipline that serves as a bridge between humans and space, makes significant contributions to individuals' understanding of the places in which they live and to comprehending the current state of the universe or certain changes occurring within it (İbret, Aydın, & Turgut, 2018). In addition, scientific knowledge obtained through the methods and principles of the geography discipline helps individuals understand the political and socioeconomic developments occurring in today's world and develop perspectives regarding events and phenomena. Since geography is a social science, it contains the knowledge that individuals constituting society should know about the environment in which they live (Akınoğlu, 2006). Geography education is highly important in terms of maintaining and stimulating children's interest in their immediate and distant environments, nurturing their appreciation of the various beauties of the Earth, developing an environmentally conscious approach in children, and enabling them to take responsibility for the sustainability of the planet through actions at local and global levels (İbret, Aydın, & Turgut, 2018).

As in many countries around the world, educational curricula implemented in primary and secondary education in Türkiye aim to teach students values that can generally be classified as basic human values and social values (Katılmış, 2021). Geography courses, due to their structure and subject matter, are among the courses that possess significant opportunities for instilling values in students. One of the values that geography courses aim to instill in students is the value of responsibility. Responsibility, which is an important value that should be imparted to students during the teaching-learning processes of geography courses (Değirmenci, 2018; MEB, 2024), is defined in the Turkish Language Association Turkish Dictionary as "an individual's undertaking of the consequences of their own behaviors or any event falling within their area of authority; liability" (Ünlüer, 2012). In general, the common characteristic of individuals who possess a sense of responsibility is fulfilling the duties and functions expected of them on time and in the desired manner and form. An individual who has acquired the value of responsibility can value their environment, family, and themselves, and can perform the duties expected of them fully and on time. Thus, they experience the happiness of fulfilling their responsibilities and can be successful in life (Aktepe, 2015).

The review conducted in the literature revealed that there has been no study addressing what geography teachers think about the value of responsibility, how they instill the value of responsibility, and the potential of geography courses in terms of the value of responsibility. Therefore, it is believed that this study will make an important contribution to the field. In this context, the statement "How do geography teachers establish a connection between the value of responsibility and geography courses,

and what do they do to instill the value of responsibility in students?” was determined as the research problem statement. Within the scope of this problem statement, the study aimed to determine how geography teachers establish a connection between the value of responsibility and geography courses and the activities they carry out to instill the value of responsibility in students. In line with this aim, answers to the following questions were sought:

1. What are geography teachers’ views regarding what the value of responsibility is?
2. What do geography teachers think about the roles of school administrations and geography teachers and the opportunities they possess in the process of instilling the value of responsibility in students?
3. How do geography teachers associate the value of responsibility with geography courses?
4. How do geography teachers instill the value of responsibility in their students?
5. What problems do geography teachers encounter while instilling the value of responsibility?

METHOD

This study, conducted to determine how geography teachers establish a connection between the value of responsibility and geography courses and the activities they carry out to instill the value of responsibility in students, was designed and conducted according to the procedures and operations of the qualitative research method. Since participant experiences were considered important within the scope of the research aim and it was desired to analyze the collected data in depth, this research was conducted and concluded in accordance with the procedures of the phenomenology design. The participants of this study were selected from geography teachers working in İstanbul during the 2024–2025 academic year using the criterion sampling technique, one of the purposive sampling methods. Within this framework, a total of 10 geography teachers, including 2 women and 8 men, were determined as the participants of the study. In the research, the interview technique was used for data collection, and the data were collected by asking participants semi-structured interview questions. Content analysis technique was used in the analysis of the data collected within the scope of the study. In this context, in order to ensure credibility, interviews were conducted personally by the researcher, thereby enabling the collection of deeply focused data, and as a result of the analyses conducted in line with the aims of the study, themes were reached from the codes.

FINDINGS

Within the scope of the research, findings were obtained regarding geography teachers’ perceptions of their own roles and the roles of school administrations in instilling the value of responsibility, as well as the problems they encounter in this process. In the study, it was determined that participants who were geography teachers explained the value of responsibility by emphasizing “awareness of duties and roles” and “undertaking the consequences of behaviors.” In this context, it was found that participants considered the value of responsibility as a value requiring the complete and timely fulfillment of obligations or tasks arising from one’s duty and the undertaking of obligations resulting from developments caused by a behavior exhibited by the individual. It was also determined that they thought both internal and external stimuli were effective in the existence of behaviors and attitudes emerging within the scope of the value of responsibility.

The study concluded that participants thought geography courses had significant potential in terms of instilling the value of responsibility in students. In this regard, participants stated that geography courses possess important potential for imparting responsibilities related to environmental responsibility and environmental awareness, patriotism and citizenship awareness, disaster preparedness and resource use, sustainability, and geographical perspective and awareness. In addition, it was observed that participants established a strong connection between homeland and the natural environment, and accordingly used similar expressions regarding the potential of geography courses in instilling patriotism as they did for instilling environmental awareness and responsibility toward the environment. In a sense, it was determined that participants regarded

love of homeland and love of nature as complementary parts of one another. Furthermore, it was found that participants thought students could develop interest, concern, love, and a sense of protection toward their homeland and environment through geography courses by becoming familiar with their environment and homeland and recognizing the resources, opportunities, values, and beauties of the homeland.

The study also determined that teachers and administrators possess certain opportunities in terms of instilling the value of responsibility. In this context, it was concluded that teachers and administrators could help students acquire the value of responsibility by serving as good role models, assigning various tasks to students and ensuring the follow-up of these tasks, engaging in effective communication and guidance, involving students in the processes of determining the rules to be implemented in school and classrooms, and building a positive school climate. It was determined that participants carried out activities that could be addressed within the themes of “assigning and monitoring responsibility,” “guidance, support, and open communication,” “being a role model,” “activities and projects,” “rule setting,” “cooperation and meetings among stakeholders,” and “reward and sanction” in order to instill the value of responsibility. Among these results, practices and actions such as being a good role model, assigning responsibility, involving students in projects, including students in decision-making processes, and ensuring cooperation among stakeholders can be considered good examples in terms of instilling the value of responsibility specifically and values education in general.

DISCUSSION

The result reached in the study regarding what the value of responsibility is appears to overlap with the emphases related to the value of responsibility in the curricula developed by the Ministry of National Education (MEB) from 2005, when values education began to be placed at the center of curricula, to the present day. This is because similar emphases to those reached in this study regarding the value of responsibility were made in the curricula and circulars developed in 2005, 2018, and 2025 (MEB, 2005; MEB, 2010; MEB, 2018; MEB, 2025). The results regarding the potential of geography courses specifically in terms of the value of responsibility considerably overlap with the aims of geography teaching expressed in the literature and in the MEB geography curriculum (Akbulut, 2004; Akinoğlu, 2005; MEB, 2024; Ünlü, 2001; Ünlü, 2011; Ünlü & Yıldırım, 2017). Therefore, it can be stated that participants, as geography teachers, possess a high level of awareness regarding the purposes of teaching their own subject area as a school course. The results regarding the opportunities that school administrations and geography teachers possess in instilling the value of responsibility overlap with evaluations concerning the opportunities schools and teachers have in imparting values to students (Ekşi & Katılmış, 2016; Halstead, 2018) and with the results of Koca's (2022) master's thesis examining classroom teachers' perspectives on work ethics and responsibility awareness. The literature and MEB curricula emphasize that teaching values through learning by doing and providing students with opportunities to practice values positively affect the acquisition of values and the guidance of behaviors by values (Ekşi & Katılmış, 2016; Katılmış, 2021; MEB, 2018; MEB, 2025). In this regard, geography teachers' activities aimed at instilling the value of responsibility overlap with these statements in the literature.

CONCLUSION

In this study, conducted to determine how geography teachers establish a relationship between the value of responsibility and geography courses and the activities they carry out during the process of instilling this value in their students, it was concluded that geography teachers possess significant awareness regarding the potential of geography courses, geography teachers, and school administrations specifically in terms of the value of responsibility. In addition, the findings revealed that participants possess significant knowledge regarding how values should be instilled in students. However, it was also determined that some practices and ideas could not be implemented or were difficult to implement for various reasons. In this context, the study found that participants experienced difficulties in implementing out-of-school practices due to reasons such as avoiding official procedures and not finding sufficient support. Therefore, measures should be taken to support teachers or facilitate their activities regarding out-of-school practices within the scope of values education. In this regard, an administrative structure

within schools responsible solely for educational activities to be carried out in out-of-school learning environments could be established. Thus, opportunities for students to learn by doing and experiencing and to practice what they have learned could be provided more regularly and easily. As a result of this study, it was determined that geography courses possess significant potential in terms of values education. Accordingly, researchers may be advised to conduct scientific studies focusing on how this potential can be utilized.

KAYNAKÇA

- Akbulut, G. (2004). Coğrafya ve aktif öğretim yöntemleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65–77. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erziefd/issue/5993/79747>
- Akengin, H., (2020). Coğrafya biliminin tanımı, ilkleri, konusu, bazı temel kavramlar ve öğretimi. H. Akengin, İ. Dölek (Ed.), *Genel fiziki coğrafya içinde* (1-39). (4. Baskı) Pegem Akademi
- Akınoğlu, O. (2005). Coğrafya eğitiminin etkililiği ve sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (12), 77-96.
- Akınoğlu, O. (2013). Coğrafya eğitimi ve toplum. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (13), 25-48 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/460/3689> adresinden edinilmiştir.
- Aktepe, V. (2015). 5.Sınıf öğrencilerinin sorumluluk değerinin geliştirilmesine yönelik bir performans görevi uygulaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1511-1534. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/22597/241363> adresinden edinilmiştir.
- Aydın, H. & Yaşar, O. (2020). 2005 ve 2017 coğrafya dersi öğretim programlarına göre yazılmış coğrafya ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından karşılaştırılması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2826-2842.
- Balcı, F. A., & Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 195-213.
- Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve davranışı, psikolojinin temel kavramları* (28. Basım). Remzi Kitapevi.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
- Çifçi, T., & Ünalı, Ü.E. (2014). Coğrafya öğretmenlerinin değer eğitiminin mevcut durumu ile ilgili görüş ve düşünceleri. *Journal of World of Turks*, 6(2), 81-99
- Değirmenci, Y. (2018). Coğrafya dersi öğretim programında değerler. *Journal of History Culture and Art Research*,7(1), 429-450. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1311>
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulama örnekleriyle değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2020). Kavramsal çerçeve: Temel kavramlar. H. Ekşi ve A. Katılmış (Ed.). *Karakter ve Değerler Eğitimi içinde* (ss. 1-25). Nobel Yayınları
- Eliasa, E. I. (2014). Increasing values of teamwork and responsibility of the students through games: Integrating education character in lectures. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 123, 196–203. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1415>
- Gündüz, M. (2018). Öğrencilerin hayat bilgisi dersinde yaptıkları projelerin “sorumluluk” duygusuna katkısı hakkındaki görüşlerin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (68), 1374-1385. <https://doi.org/10.17755/esosder.341436>
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Halstead, J. M. (2018). Değerler eğitimi (T. Şemendar Uçar, Çev.). *Değerler eğitimi Ansiklopedisi içinde* (s.151-152). İstanbul: EDAM Yayınları.
- İbret, B. Ü., Aydın, F. & Turgut, T. (2018). The role of geography education in educating individuals. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 1-19.
- İbret, B. Ü., Karatekin, K. & Avcı, E. (2015). Sosyal bilgiler dersinde coğrafya öğretiminin değerler eğitimi açısından önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45 (207) , 5-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36937/422273> adresinden edinilmiştir.
- Kara, T. (2024). *Öğretmenlerin milli değerler eğitimi sorumluluk algularının incelenmesi/ Investigation of teachers' responsibility perceptions for national value education* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Karakuş, C. ve Kartal, A., (2016). İlkokul öğrencilerine göre sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 1-19.
- Karasu Avcı, E. (2017). Sosyal Bilimler Dersinde Değerler Eğitiminde Coğrafya Disiplininin Rolü. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 1(1), 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adeder/issue/27214/286342> (1), 1-23
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Katılmış, A. & Balcı, A. (2017). Coğrafya öğretmeni adaylarının değerler eğitimi yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35), 1-12. <https://doi.org/10.14781/mcd.291011>
- Katılmış, A. (2010). Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Katılmış, A. (2021). Hayat bilgisi dersinde değerler eğitimi. K. Karatekin (Ed.). *Hayat bilgisi öğretimi içinde* (ss.111-143). Vizetek Yayınları.

- Kaur, S. (2019). Moral values in education. Guru Gobind Singh Khalsa College for Women, Jhar Sahib, Ludhiana. *Journal of Ethnic Minorities Research*, 8(1), 57–62.
- Koca, M. (2022). İlkokul öğretmenlerinin iş ahlakı ve sorumluluk bilincine yönelik bakış açıları / Primary school teachers' perspectives on business ethics and responsibility awareness [Yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi]. Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lauermann, F., & Karabenick, S. A. (2013). The meaning and measure of teachers' sense of responsibility for educational outcomes. *Teaching and Teacher Education*, 30, 13–26. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2012.10.001>
- Lickona, T. (1991) *Educating for Character: How School Can Teach Respect and Responsibility*. Battam.
- MEB. (2005). İlköğretim 1-5. sınıf programları tanıtım el kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2010). 8 Eylül 2010 tarih ve 53 sayılı ilk ders genelgesi.
- MEB. (2018). Ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programı (9,10,11 ve 12. Sınıflar). <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024). Ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programı (9,10,11 ve 12. Sınıflar). <https://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli, öğretim programları ortak metin. <https://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Özden, M. (2024). Content and thematic analysis techniques in qualitative research: Purpose, process and features. *Qualitative Inquiry in Education: Theory & Practice*, 2(1), 64 81. <https://doi.org/10.59455/qietp.20>
- Sapsağlam, Ö. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının değer algılarının çizdikleri resimler ve sözlü anlatımlarına göre incelenmesi: sorumluluk değeri örneği. *Eğitim ve Bilim*, 42(189). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.7002>
- Sezer, A. & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39. <https://doi.org/10.29065/usakead.232420>
- Şahan Aktan, B. & Şahin, Ç. (2018). Okul öncesi 5-6 yaş grubu çocuklarının sorumluluk kazanma düzeylerinin veli görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Primary Education Research Journal*, 2(1), 9-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iperj/issue/41991/505718> adresinden edinilmiştir.
- Şahin, V. ve İnce, Z. (2021). Coğrafya derslerinde etik değerler öğretimi üzerine bir inceleme. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(1),1-11. <https://doi.org/10.47503/jirss.891181>
- Şam, E. A. (2015). Değerler eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of Educational Science*, 3(4). <https://dergipark.org.tr/en/pub/jedus/issue/16127/168719> adresinden edinilmiştir.
- TDK. (2023). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 10.07.1015
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2020). Değerler eğitimi. (6. Basım). Pegem Akademi Yayınları.
- Ünlü, M. (2001). İlköğretim okullarında coğrafya eğitim ve öğretimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(2). s.s.31-48.
- Ünlü, M. (2011). Coğrafya derslerinde coğrafi becerilerin gerçekleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2155-2172.
- Ünlü, M. (2014). Coğrafya eğitimi. Pegem Akademi,
- Ünlü, M. Üçışık, S. ve Özey, R. (2002) Coğrafya eğitim ve öğretiminde haritaların önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, İstanbul, 2002
- Ünlü, M. ve Yıldırım, S. (2017). Coğrafya öğretim programına bir beceri önerisi: Mekânsal düşünme becerisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, ss.13-20.
- Ünlüer, G. (2016). Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin veli görüşleri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (6), 95-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eibd/issue/22679/242182> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12.Basım). Ankara: Seçkin.